

Att vara åklagare

I Perry Mason-serien i TV sysslade åklagaren till följd av sin enögdhet och enfald så gott som uteslutande med att efter förmåga begå det ena justitiemordet efter det andra, skriver kammaråklagare G A Westman i Svensk Tidsskrifts serie "Att vara . . .". En svensk åklagares uppgifter är att leda polisutredningar om brott, att fatta beslut i åtalsfrågor och att vara åklagare i rättegång. Bakom dessa tre uppgifter döljer sig ett stort antal verksamheter, och kraven på en åklagares utbildning har skärpts på senare år. Men på senare tid har också vissa problem uppstått. En ny syn på kriminalpolitiken har växt fram, skriver författaren, inte ur folkdjupen, utan ur radikala opinionsbildares pennor. Trots att lagen inte ändrats, förväntas det att åklagare liksom domare skall handla inte efter lag utan efter anvisningar från högre ort.

Kriminalreportage och rättegångsreferat har — förlåt — fängslat människor från kulturernas gryning. Dramatiken och intensiteten i händelseförloppen då brott förövas, utreds och blir föremål för rättegång har gripit dramatiker och författare genom århundraden. En brottsintrig anses även i våra dagar vara den bästa förövandningen för att berätta en historia. Många deckarförfattare synes dock ägna ett mycket förstrött intresse åt studier av hur brottsutredningar verkligen går till. Sensationspressen liksom teletekniska massmedia visar sitt intresse, inte alltid genom att sakligt penetrera problemen. Ofta blir det i stället en förenkling, där vissa fakta medvetet — eller som man hoppas — omedvetet hålls undan. Resultatet blir ibland att läsaren/tittaren bibringas uppfattningen att ett s k justitiemord begåtts. Gärningsmannen till justitiemordet är icke sällan en åklagare enligt massmediaversionen. I Perry Mason-serien i TV sysslade åklagaren till följd av sin enögdhet och enfald så gott som uteslutande med att efter förmåga begå det ena justitiemordet efter det andra. Tyvärr är stundom massmedias referat av verkligheten minst lika fiction-artade som i Perry Mason-serien.

En i och för sig naturlig mänsklig reaktion är att lägga sina sympatier hos den svagare i en kamp. I brottsmålet uppfattas den misstänkte som den svagare. Följriktigt lägger man antipatierna hos åklagaren. Det är givetvis lätt att stryka denna känslomässiga fördom medhårs, särskilt som man därmed också kan ge in-

tryck av att vara progressiv och samhälls-tillvänd.

Åklagare tycker man alltså inte om. Kanske är åklagarna den yrkesgrupp bland offentliga tjänstemän som mest påtagligt markerar överheten. En annan orsak till åklagarnas — såsom yrkesgrupp — negativa image hos många människor kan vara okunnighet om vad åklagare egentligen sysslar med.

Arbetsuppgifterna

För att skingra det mörker — eller låt säga lätta upp denna skugga vill jag först beröra åklagarens arbetsuppgifter. Dessa kan i stora drag indelas i tre delar

- att leda polisutredning om brott
- att fatta beslut i åtalsfrågan och, om åtal väckes, avfatta åtalshandlingen (stämningsansökan) samt
- att fullgöra åklagaruppgifterna i rättegång.

Att leda polisutredningar angående brott innebär att åklagaren ger direktiv och anvisningar till de polismän, som utreder de brottsanmälningar som lottats på åklagaren. I detta skede, alltså under polisutredningen, är åklagaren skyldig att tillse att även omständigheter som är till fördel för den misstänkte tillvaratages.

Åklagaren beslutar om användning av de tvångsmedel som lagstiftaren i rättegångsbalken ställt till förfogande. De olika tvångsmedel som kan komma till användning — men långt ifrån alltid behöver användas — är beslag, kvarstad och skingringsförbud (innefattande inskränkningar i den misstänktes rätt att disponera

över egendom), vidare hämtning till förhör (kan gälla även annan än misstänkt), reseförbud, anhållande och häktning, innefattande inskränkningar av den personliga friheten för misstänkt. Vissa av dessa tvångsmedel kan ej beslutas av annan än domstol, normalt efter framställan härom från åklagaren.

Under polisutredningen uppstår stundom en sådan situation att vidare utredningsarbete synes meningslöst, tex om den misstänkte kunnat rentvåsa från misstankar eller misstankar alltfört kvarstår men dessa icke är av sådan styrka att fällande dom kan förväntas och ytterligare utredning ej kan ge mer bevisning. I sådana fall avbryts polisutredningen — eller förundersökningen som den lagtekniska termen är — genom beslut av åklagaren.

Det vanligaste är dock att förundersökningen avslutas med att den misstänkte och i förekommande fall, hans försvarare får ta del av utredningsmaterialet och begära de kompletteringar som kan anses erforderliga.

Åtal och rättegång

Därefter inträder åklagarens andra arbetsuppgift, nämligen att fatta beslut i åtalsfrågan. Det tillgår så, att åklagaren går igenom hela utredningen, överväger, om brott föreligger, vilket eller vilka brott samt prövar med stöd av sin erfarenhet om den bevisning som utredningen ger är tillräcklig. Därefter prövar åklagaren om det finns någon grund meddela åtalsunderlåtelse, dvs låta bli att åtala trots att situationen är sådan att en fällande dom

kunde förväntas. Särskilda regler härom finns för ungdomar under 18 år, för ungdomar intagna på ungdomsvårdsskolor, för personer som redan avtjänar straff, mentalsjuka, alkoholmissbrukare m fl. För vissa bagatellartade förseelser kan åtal underlåtas även om gärningsmannen inte tillhör någon av de angivna grupperna. Om åtalsunderlåtelse enligt det sagda inte lagligen kan meddelas, är åklagaren skyldig att väcka åtal, eller vid vissa lindrigare brott utfärda strafföreläggande. Åtal väcks genom att åklagaren inger en skriftlig handling till domstolen. I handlingen skall, förutom formella uppgifter såsom namn och adress på den misstänkte, finnas en gärningsbeskrivning vari det påstådda brottet beskrivs till sätt, tid och plats. Vidare skall åklagaren ange det lagrum han anser tillämpligt och vilken bevisning han ämnar åberopa då målet kommer upp till förhandling i rätten. Enligt svensk rättegångslagstiftning tillåts i princip alltså inte att åklagaren har någon "hemlig bevisning" som han plockar fram och överraskar den åtalade med i rättegångens elfte timme.

Åklagarens uppgifter i rättegången tillhör den del av åklagararbetet som är bättre kända än de delar som nyss berörts. Därför hoppar jag över den delen, som normalt inte upptar mer än en à två dagar av åklagarens arbetsvecka. Tre à fyra dagar per vecka använder således åklagaren till arbete på sitt kontor.

Det är yttranden som skall inhämtas i olika ärenden, det är skrivelser till domstolar, samtal med målsägande, anhöriga

som vill ha tillstånd att besöka häktade, telefonsamtal med kollegor vid andra åklagarmyndigheter om överflyttande av mål förutom huvuduppgifterna att leda förundersökningar och studera förundersökningsprotokoll för fattande av beslut i åtalsfrågor och inläsning av mål före rättegångar. Vid åklagarmyndigheten i Stockholm finns ett sjuttioatal åklagare. Envar av dessa får under ett år sammanlagt några hundra ärenden lottade på sig och har städse kanske ett hundratal ärenden under arbete samtidigt i olika städer.

Utöver den dagliga normala arbetsörndan har åklagaren också jourtjänst. Denna jourtjänst innebär att åklagaren vissa tidsperioder, i Stockholm några veckor per år, måste vara tillgänglig per telefon för att fatta beslut angående tvångsmedel. Efter ett JO-ingripande 1968 skall jourhavande åklagare vara tillgänglig praktiskt taget hela nätterna, vilket har den effekten att beslut om anhållande kan fattas utan tidsutdräkt men också medför att åklagaren — som ju faktiskt också är en människa — påföljande dag riskerar att göra trötthetsfel som kan få konsekvenser ur rättssäkerhetssynpunkt.

Rekrytering och utbildning

Sedan 1965 gäller att åklagare i princip skall vara juris kandidater med tingsmeritering. Dessförinnan fanns kravet på fullständig juris kandidatexamen endast för högre åklagartjänster och för åklagare i större städer.

Efter antagning som åklagaraspirant

får vederbörande tjänstgöra något år på en eller flera åklagarmyndigheter och där-
efter genomgå en sex veckors åklagarkurs.
Sedan får vederbörande titeln assistent-
åklagare och har formell kompetens att
söka ledigblivna åklagartjänster.

Åklagarväsendet, som kostar oss skatte-
betalare cirka 80 miljoner per år, leds av
riksåklagaren. Antalet anställda inom
åklagarväsendet understiger 1 500, varav
cirka 500 är åklagare. Närmast under
riksåklagaren i hierarkin finns länsåklaga-
re, en i nästan varje län, och under läns-
åklagaren sorterar ett antal lokala åkla-
garmyndigheter. De tre största städernas
åklagarmyndigheter är ej underställda
länsåklagare utan dessa myndigheters che-
fer, överåklagarna, lyder direkt under
riksåklagaren. Vid omorganisationen av
åklagarväsendet 1965 slopades de gamla
titlarna landsfogde, stadsfiskal och lands-
fiskal. Numera är alla åklagare vid lo-
kala åklagarmyndigheter distriktsåklaga-
re. För att göra det hela svårare har vissa
distriktsåklagare, nämligen de som är che-
fer för åklagarmyndigheter underställda
länsåklagare, titeln chefsåklagare, medan
"icke-cheferna" har yrkestiteln distrikts-
åklagare. Cheferna för åklagarmyndighe-
terna i Stockholm, Göteborg och Malmö
har som nämnts titeln överåklagare me-
dan de distriktsåklagare där som är che-
fer för avdelningar, kammare, har titeln
chefsåklagare. De övriga åklagarna vid
dessa myndigheter tituleras kammaråkla-
gare. Enkelt, logiskt och lättfattligt, eller
hur?

Ake Ortmark har i sin bok *Maktens*

redskap behandlat åklagarna i ett kort
och kärnfullt kapitel. Där får den fåkun-
nige veta att den typiske åklagaren är en
konservativ, repressiv, formalistisk allmän-
previsionist, och att standarden på åkla-
garna är lite lägre än vad som gäller för
domarna.

Härtill kan anföras att det knappast är
åklagaren som människa som Ortmark
karaktäriserat utan snarare yrkesrollen.
Vad beträffar standarden kan sägas att
Ortmark måhända sneglat på lönegrader-
na och funnit att domarna genomgående
ligger en bit över åklagarna lönemässigt.

De nya problemen

I en tid fylld av omvärderingar har åkla-
garvärvet fått nya problem. I en gången
tid gällde att stiftad lag var till för att
upprätthållas till dess den ändrades.

De senaste åren har en ny syn på kri-
minalpolitik och åtgärder mot brott och
brottslingar vuxit fram, icke ur folkdjup-
pen, utan ur vissa radikala opinionsbilda-
res pennor. Denna nya giv synes den högs-
ta ledningen för rättsväsendet med viss
tvekan finna riktig, men inte i så hög grad
att man definitivt vill binda sig genom för
ändamålet erforderliga ändringar av
exempelvis brottsbalken. Ledningens in-
tentioner är icke formulerade i ord men
förefaller ofta vara andra än de som gällt
tidigare. För åklagarväsendets räkning sy-
nes denna brist på formulerad målsätt-
ning för verksamheten bli alltmer känn-
bar. Den leder till villrådighet och osä-
kerhet i arbetet.

Att denna osäkerhet och villrådighet

Samhällets verkliga fiender

om vad det hela går ut på också återfinns allra längst upp i statsförvaltningen framgår av nyligen företagna ändringar i polis- och åklagarinstruktionerna, av innebörd att snatteri i butiker avseende värden under 20 kronor avkriminaliseras, dock utan att man ändrar en bokstav i

brottsbalkens snatteri-paragraph. Brottsbalken är som bekant allmän kriminallag, som enligt grundlagen stiftas av riksdag och regering gemensamt, medan instruktionerna utfärdas och ändras av regeringen utan riksdagens medverkan.